నిరుద్యోగం

కోటేశ్వర్రావు తన కుర్చీలో కూర్చుని డ్రాయరు తాళం చెవులకోసం జేబు తడువుకుంటుండగా ఆఫీసు కుర్రవాడు వచ్చి "మిమ్మల్ని మేనేజరుగారు రమ్మంటున్నారు" అన్నాడు.

కోటేశ్వరరావు గుండె చిన్న అడుగేసింది. మేనేజరుగారు రమ్మంటున్నారనే వార్త కోటేశ్వర్రావుకు ఓ తెరలాంటిది. దాని వెనుక ఏ బూచులున్నాయో తెలీదు. ప్రతిసారి మేనేజరు చీవాట్లు పెట్టడానికే పిలవడు. అయినప్పటికి, పాతకాలపు వాళ్ళకి టెలిగ్రాం వచ్చిందంటే ఎంత భయమో కోటేశ్వర్రావుకు మేనేజరు పిలుపంటే అంత భయం. చిన్నప్పటినుంచి అతనికి కీడెంచి మేలెంచే అభ్యాసం. ఈ భయం ఇక్కడితో ఆగక ఆ ఆఫీసు కుర్రాణ్ని చూసినప్పుడల్లా కూడా అతని గుండె చిన్న అడుగేస్తూ ఉంటుంది. వాడు మేనేజరుగారి ప్రత్యేక నౌకరు. ఒక అశుభవార్త లాంటి వాడు. వాడు తానున్నచోటికి వచ్చినప్పుడల్లా, వాడు వచ్చినది తనకోసం కాదని రూఢియైనదాకా, కోటేశ్వరరావు గుండె చిందు తొక్కుతూనే ఉంటుంది.

గబగబాలేచి కోటేశ్వరరావు మేనేజరు సమక్షానికి వెళ్ళాడు. మేనేజరు తల ఎత్తి చూసి "ఓ, వచ్చావా? కూర్చో!" అన్నాడు. "తమరు నన్ను మందలించటానికి పిలవలేదులెండి. అది నాకు తెలుసులెండి!" అన్నట్టుగా కోటేశ్వరరావు మేనేజరు కేసి ఒక నవ్వు పారేశాడు. ఇది అతనికి మామూలే.

"నువ్వీ ఆఫీసులో మూడేళ్ళపైగా పనిచేస్తున్నావు. ఆఫీసు సంగతులు నీకు తెలియనివికావు. క్రిందటేడు ఎట్లాగో నష్టం లేకుండా బయటపడ్డాం. కాని ఎవరికి బోనసు లివ్వలేకపోయాం. అక్కడికదే ఎంతో దిగజారుడనిపించింది. ఎందుకంటే 1949లో మనం నాలుగేసి నెలల జీతాలు బోనసిచ్చాం. ఆ రోజులు అయిపోయాయి. ఇక రావు. ఈ యేడు మనం ఖచ్చితంగా నష్టంలో పడుతున్నాం. రిట్రెంచిమెంటు లేకుండా చూద్దామని చాలా ఆలోచించాం. కాని లాభం లేకపోయింది. జీతాలివ్వలేని పరిస్థితి కూడా ఏర్పడబోతున్నది. అందుచేత – "

మేనేజరుగారు డ్రాయరులోంచి ఒక చిన్న కవరు పైకి తీశాడు.

"ఈ మూడేళ్ళూ నువు చాలా శ్రద్ధగా పనిచేశావు. నీ పనిలో నిజానికి ఏ లోపమూ లేదు. కాని-పరిస్థితులు చెప్పానుగా! ఇదిగో-ఈ నెల జీతమూ, నోటీసుకు బదులు మూడు నెల్ల జీతం ఇస్తున్నాను. అదృష్టం ఉంటే రేపీపాటికి ఇంతకన్న మంచి ఉద్యోగం దొరకవచ్చు."

మేనేజరు అందించే కవరు తీసుకోటానికి కోటేశ్వరరావు చెయ్యి జంకింది. అది ముట్టుకున్న మరుక్షణం తనకేసు పునర్విచారణకు అవకాశం కాస్తా జారిపోతున్నట్టు భయం వేసింది. "నా ఒక్కడి జీతం ఆఫీసుకు బరువయిందా? ఎంతో విశ్వాసంగా పనిచేశాను. ఏ లోపం చెయ్యలేదు. బయటకూడా ఆఫీసును గురించి ఎన్నడూ అగౌరవంగా మాట్లాడలేదు –" తానేమంటున్నదీ కోటేశ్వరరావుకే తెలీదు.

"అంతా నిజమే. కాని ఈ విధంగా నిర్ణయం జరిగిపోయింది. ఇంకో రహస్యం కూడా చెపుతాను. నా నమ్మకం ఈ రిట్రెంచిమెంటు తాత్కాలికమేనని. జనవరి నుండి ఆఫీసు పరిస్థితి కాస్త చక్కబడుతుందనే ఆశ ఉంది. అది జరగగానే మళ్ళీ మనుష్యులను వేస్తాం. నీకే మొదటి అవకాశం ఉంటుంది. అయితే ఈ మాట వాగ్దానంగా మటుకు భావించవద్దు."

"మీరు తలుచుకుంటే –"

"నావల్ల అయేది ఏమీ లేదు. ఇక నువ్వు వెళ్ళవచ్చు."

కోటేశ్వరరావు కవరు తీసుకొని పరధ్యానంగా విప్పి చూసుకున్నాడు. లోపల నోట్లున్నాయ్. అవితీసి లెక్క పెట్టటం అతనికి సాధ్యం కాలేదు. లోపలి కోటుజేబులో కవరు దాచిపెట్టి "జ్ఞాపకం ఉంచుకోండి. నేనింకే ఉద్యోగం కోసం ప్రయత్నించను. వీలు దొరకగానే కబురుచేయండి!" అన్నాడు.

మేనేజరు, "ఓ అట్లాగే" అన్నాడు. ఆయన ఏదో చిరునవ్వు ఆపుకుంటున్నట్టు కోటేశ్వరరావుకు అనిపించింది గాని, అది భ్రమ అయివుండాలి. తన దుస్థితిని చూచి మేనేజరు ఎందుకు నవ్వవలసి వస్తుంది? తమకేం శత్రుత్వమా?

మేనేజరు గదివెలుపల నౌకరు కుర్రాడు కనిపించాడు. ఈ ఆఫీసుకు తనకన్న, వాడు అవసరం కావటం – తాను ఉద్యోగం మానిన ఇంకో ఆరు నెలలకు వాడింకా ఇక్కడే యథాప్రకారం మేనేజరు బెల్ కొట్టినప్పుడల్లా హాజరవుతూ, మేనేజరు ఎవరిని పిలవమంటే వాళ్ళని యములవాడల్లే పట్టుకెళ్ళు తూంటాడన్నభావం – కోటేశ్వర రావుకు విచిత్రంగా తోచింది. తనకు ఉద్వాసన! ఆలోచిస్తే ఏదో అబద్ధంలాగా ఉంది. పోనీ తాను శేషాచలమల్లే అసమర్థుడైతే! లేదూ, నారాయణమూర్తిలాగా చాటున అమ్మ ఆలి బూతులు తిట్టేవాడైతే! అదేం కాదే.... ఒక రోజు మేనేజరు తనని పిలిచి ఎట్లా మెచ్చుకొన్నాడు! "ఈ ఆఫీసులో నీవంటివాళ్ళిద్దరుంటే చాలు. ఎంతపని అయినా సాధించగలం" అన్నాడు. ఆ సంఘటన తలచుకుంటేనే ఈ క్షణంలో కోటేశ్వరరావుకు శరీరం వెచ్చగా అయిపోయింది.

పోయిన విజయదశమికి ఆఫీసులో ప్రసాదం అదీ తయారు చేశారు. ఈ మేనేజరే "కోటేశ్వరరావుకు ప్రసాదం అందినట్లులేదు!" అన్నాడు. "లేదండి, నేను ముందే పుచ్చుకున్నా!" నన్నాడు తాను ఎంతో కృతజ్ఞతతో... ఇదంతా అబద్ధమే? అసంభవం! తన జీవితంలో ఈ ఆఫీసుకు ఇంత తలవని తలంపుగా రుణం తీరిపోయిందా? వొట్టిది. ఇది నిజంగా తాత్కాలికమే. జరిగిన మూడు సంవత్సరాల ఉద్యోగం జ్ఞాపకం తెచ్చుకుంటే తనకూ ఈ ఆఫీసుకూ గల సంబంధం ఆదర్శవంతమైనదిగా కనిపించింది - చచ్చిపోయిన క్షణంలో భార్యను గురించి భర్తకు అన్నీ మంచి విషయాలే జ్ఞాపకం వచ్చినట్టు.

కోటేశ్వరరావు తన సీటు దగ్గరికి రాగానే ఇద్దరు ముగ్గురు గుమాస్తాలు మూగారు. ఏదో జరిగిందని తెలిసిన వాళ్ళల్లే ఆదుర్దాగా "ఏమిటీ? ఏమి జరిగింది?" అని అడిగారు. వాళ్ళామాట అనగానే ఎందుకో కోటేశ్వరరావు పీక ఎవరో నొక్కేసినట్టయిపోయి కళ్లు చెమ్మగిల్లాయి. నోట మాట రాలేదు.

"అయిపోయింది. వెళ్ళవచ్చునన్నారు."

"నే చెప్పలా?" అన్నాడు శ్రీరాములు మిగిలిన వాళ్ళకేసి తిరిగి "దొం-లం-కొ!" అన్నాడు. నారాయణమూర్తి అందుకున్నాడు - "ఖాళీ అయిన సిరాబుడ్డిని అవతల పారేసినట్టే. మంచీ, చెడ్డా, న్యాయం, ధర్మం, సబబూ, సందర్భం - ఏమీ అక్కర్లా! కారణం ఏమీ అక్కర్లా! కారణం అక్కర్లా!"

కోటేశ్వర(ర్రా)వు మేనేజరును సమర్థిస్తూ మాట్లాడసాగాడు. నారాయణమూర్తి మాటలు అతనికి ఉత్సాహం ఇవ్వక కాదు. కాని తాను మేనేజర్ను సమర్థించటం నారాయణమూర్తికి చాలా అవసరంగా తోచింది. "జీతాలివ్వలేని పరిస్థితి కూడా ఏర్పడింది. రిట్రెంచిమెంటు చెయ్యక చస్తారా?"

"అదివరకు తిన్న లాభాలన్నీ ఏమయినై? వ్యాపారంలో ప్రతి దమ్మిడీమీదా లాభమే వస్తుందా? ఏ నెల రాబడి కన్నా ఖర్చు జాస్తయితే ఆ నెల ఐ. పి. దాఖలు చేస్తారా? ఇది వ్యాపారం చేసే మొహమేనా? పదేళ్ళనుంచి అంతులేని లాభాలు తిన్నారే, జీతాలివ్వలేని పరిస్థితి అనగా అర్థమేమిటి?" నారాయణమూర్తి అరుస్తున్నాడు.

"ఊరుకో నీకుపుణ్యముంటుంది. ఎవరన్నా వినగల్రు."

"విననీ, ఇందులో రహస్యమేముంది. ఈ ముండమోపి ఉద్యోగానికి మూడు సార్లు రాజీనామా ఇచ్చా. మూడుసార్లు బతిమాలి కాగితం చించేయించారు. యేముంది వెధవ బ్రతుకు, అందితే జుట్టూ, అందకపోతే కాళ్లూను!"

నారాయణమూర్తి అట్లా మాట్లాడగలగటం కోటేశ్వర్రావు కేదో కొత్తబలం వచ్చినట్టయింది.

"కొంచెం పరిస్థితి బాగుపడితే మళ్ళీ పిలిపిస్తానన్నారు. నిజమైనా, అబద్ధమైనా కాస్త మర్యాదగా బయటికి పోతున్నా, అంతేచాలు!" అన్నాడు కోటేశ్వర్రావు.

"ఈ మర్యాదల కేంలే? ఇటువంటి శుష్క ప్రియాలకు డబ్బు ఏగానీ ఖర్చు లేదుగా!"

"ఏదో మూడు నెల్ల జీతం ఇచ్చారు. అదే బోనస్సనుకుంటా!"

కోటేశ్వర్రావు డ్రాయరులో ఉన్న తన సొంత కాగితాలూ, వస్తువులు తీసేసుకుని డ్రాయరు మూసి తాళం చెవులు శ్రీరాములు కిచ్చేసి అందరి దగ్గిరా సెలవుపుచ్చుకుని బయలుదేరాడు. అతని మనసు ఎంత వేగంగా జారుతున్నదో మనం ఊహించవచ్చు. అయిదు నిమిషాల క్రితం కూడా తనకూ, ఈ ఆఫీసుకూ గల దృఢ బంధాలను గురించి ఆలోచించి, ఇవి ఎట్లా తెగుతాయా అని ఆశ్చర్యపోతున్న కోటేశ్వర్రావుకు ఇప్పుడీ అఫీసు చాలా కాలం క్రితం ఖాళీ చేసిన ఇల్లులా ఉంది. వీధిలోకి రాగానే కోటేశ్వర్రావుకు మొట్ట మొదట కలిగిన భావం, ఆనందం. గానుగెద్దుకు స్వేచ్ఛ! ఈ వేళప్పుడు తాను నిష్పూచీగా వీధిలో ఎన్నడూ తిరగలేదు. తిరిగే స్వేచ్ఛ లేక పోయింది. జేబులో ఏడువందల రూపాయలు మాత్రం ఎన్నడున్నై?

అతనికి ఇంటికి పోబుద్ధి పుట్టలేదు. ఇది ఏకాంతంగా కూర్చుని ఆత్మపరీక్ష చేసుకోవలసిన సమయం. పార్కు ప్రశాంతంగా ఉంటుంది. అటుకేసి బయలు దేరాడు. అతని తలకాయలో ఆలోచనలు చీమలపుట్టలో చీమల్లాగా చిందరవందరగా పరుగెత్తుతున్నాయి. వాటిని ఒక మార్గానికి తిప్పుకోవాలి.

ఇదేదో తనమంచికే వచ్చింది నెల నిండకుండానే నెలజీతమూ, మూడు నెల్ల బోనసు ఇచ్చారు. పిచ్చి ముండాకొడుకులు! ఒకటో తారీఖుకల్లా మళ్ళీ ఉద్యోగం సంపాదించాలి. ఈ డబ్బులో కనీసం అయిదు వందలన్నా బ్యాంకులో వెయ్యాలి. వీటిని మదుపు పెట్టి అట్టే శ్రమలేకుండా లాభసాటిగా చేసుకునే సైడు వ్యాపారం ఏదన్నా చెబుతాడేమో రమణరావు నడగాలి... ఈ డబ్బంతా తీసుకొని రైలెక్కి రెండు నెల్లపాటు దేశమంతా తిరగేస్తే? ఛీ! పెళ్ళాం పిల్లలేమౌతారు? ప్రతివాళ్ళకీ ఈ పెళ్ళాం పిల్లలొక సమస్యే గదా! వాళ్ళ వైపునుంచి చూసినా సమస్యే. మరి ఇంతమంది ప్రాణులు ఒక్కడి సంపాదనమీద ఆధారపడటమేమిటి? అర్థం లేదు. ఈ సంపాదించేవాడు నిరుద్యోగి అయిపోవచ్చు. చావొచ్చు. సీతారామయ్య కుటుంబం గతి ఏమయింది; ఏడెనిమిది వందలు తెచ్చుకుంటూ మహారాజల్లే బతుకుతున్నవాడు కాస్తా గుండె ఆగి చచ్చాడు. ఉత్తర క్రియలకు కూడా డబ్బు లేదు. ఇంట్లో ఉన్న సామానంతా అయినకాడికి తెగనమ్మారు. ఇప్పుడు సీతారామయ్య భార్యా, ఆరుగురు పిల్లలు దిక్కులేని పక్షులు!... చావన్నది ఎప్పుడొస్తుందో ఎవరు చెబుతారు? తాను ఇంటికి చేరిందాకా నమ్మకం ఉందా ఏమిటి?

ఏ బండికింద పడ్డా పడవచ్చు. జనం మూగుతారు. తన శవాన్ని ఎవరూ గుర్తించలేరు. పోలీసులు వచ్చి జేబులు పరీక్షిస్తారు. కవరు దొరుకుతుంది. అందులో డబ్బంతా కొట్టేస్తారు. కనీసం తాను ఫలానా అని అయినా తెలుస్తుంది. తాను చచ్చిపోయినట్టు తెలియగానే అందరూ ఆత్మహత్య కాబోలుననుకుంటారు. మేనేజరే మనుకుంటాడో? ఎందుకు తీసేశానా అని విచారించక పోతాడా, నిద్రపట్టక, అన్నం సయించక చావనీ? అంతే కావాలి....

పెద్ద చప్పుడుతో కారొకటి కోటేశ్వర్రావు వెనకగా ఆగింది. ఉలిక్కిపడి కోటేశ్వర్రావు పక్కకు తప్పుకున్నాడు. కారు డ్రైవరు కోటేశ్వర్రావును తిట్టుకుంటూ గేరు మార్చి కారును తోలుకుపోయినాడు. అదురుతున్న గుండెతో కోటేశ్వర్రావు ఆ కారు కేసి చూశాడు. అతని ఆలోచనలన్నీ డీ డీ కొట్టి నట్టుగా మాయమయినై.

తుపాను బీభత్సంలో సముద్రం మీది ఓడ ఏ క్షణాన ఏ దిక్కుగా పోతుందో తెలియదు. కోటేశ్వర్రావు అనుకున్న దానికన్న చాల తొందరగానే ఇల్లుచేరాడు. భార్య ఆశ్చర్యపడింది. జరిగినది తెలుసుకొన్నది. అడగవలసినమాట అడిగింది.

"డబ్బు లేకపోతే మిమ్మల్నే ఎందుకు తీసెయ్యాలి? పని పాడుచేసి ఉంటారు. నాకు మొదట్నుంచీ తెలుసు. ఈ ఉద్యోగం దక్కించుకోలేరని; సాటివాళ్ళంతా నిక్షేపంగా ఉద్యోగాలు చేసుకుంటూంటే మీరు రోజూ ఉద్యోగం యిచ్చిన వాళ్ళని తిట్టి పొయ్యటమే నాయె!"

గోరుచుట్టుమీద రోకటిపోటు పడ్డా కోటేశ్వర్రావు మాట్లాడలేదు. నారాయణ మూర్తి నలుగురితోనూ అనే మాటలు కోటేశ్వర్రావు భార్య దగ్గర అంటూండేవాడు. "ఈ ప్రపంచంలో ఒకరు ఉద్యోగాలిచ్చేవాళ్ళు ఒకరు పుచ్చుకునేవాళ్ళు ఉన్నంత కాలం జీవితం ఇంతే. ఆ ఇచ్చేవాళ్ళకు నీద్వారా లాభాలువచ్చే అవకాశం లేకపోతే నీకు తిండి తినే యోగ్యత లేదు. ఇదంతా పోతుందిలే చూస్తూ వుండు" వగైరా.

కాని ఈ మాటలకు కోటేశ్వర్రావు భార్య ఎన్నడూ చలించలేదు. వాళ్ళ ధర్మమా అంటూ ఇంత పని చూపించి నాలుగు రాళ్ళిస్తుంటే నోరు మూసుకుని పని చెయ్యక ఈ ఉపన్యాసాలన్నీ దేనికని ఆవిడ వాదం. బాగుపడే వాళ్ళంతా తన వైఖరే అవలంబిస్తున్నారని ఆవిడ విశ్వాసం. కోటేశ్వర్రావు ఉద్యోగం ఊడడంతో ఆవిడకు అఖండ విజయం. "నా భార్య నా మీద గెలవటానికి నేను అనుభవించ వలసినది ఇదా! హుం!" అనుకున్నాడు కోటేశ్వర్రావు ఆత్మగతంగా మాత్రమే.

"చూస్తుండవే! మూడు నెలల జీతం బ్యాంకులో వేసి రేపీపాటికి దీని బాబులాంటి ఉద్యోగం సంపాయిస్తాను" అన్నాడు.

"అయితే డబ్బు ఎవరికీ కాకుండా బ్యాంకులో దేనికి, నాకో దండ చేయించండి" అన్నది భార్య.

ఆపత్సమయంలో తన ధర్మపత్ని ఇంతమాట అడుగుతుందని కోటేశ్వర్రావు కలలో కూడా అనుకోలేదు.

"దండా!" పైన మాటకూడా పెగల్లేదతనికి.

"ఏం ఫర్వాలేదు, ఎప్పుడు కావాలన్నా మార్చుకొని డబ్బు చేసుకోవచ్చు."

"ఇంకా నయం!" అన్నాడు కోటేశ్వర్రావు.

ఉద్యోగం పోవడం విషయమై తన మనస్సు ఏదో ఒక విధంగా సరిపెట్టుకుందని కోటేశ్వర్రావు మొదటిరోజుల్లో చాలాసార్లు అనుకున్నాడు. కాని అతని మనసు ఊగుడు ఇంకా ఆగనేలేదు. ఒకసారి ఇది తన మంచికే వచ్చిందనిపించేది. మరోసారి ఇకతనకు మళ్ళా జీవితంలో ఉద్యోగం దొరకదనిపించేది. ఒకసారి తాను చేయదగినది ఏమీ లేదనిపించేది. ఇంకోసారి చేసేదేమైనా ఉంటే దానికింకా తొందర లేదనిపించేది. మరుక్షణమే తాను అగాధం ఒడ్డున ఉండికూడా తన క్షేమం కోసం ఏమీ పాటుపడటం లేదనిపించేది. ఒకసారి ఉన్న డబ్బు పూర్తిగా ఖర్చు పెడదామనిపించేది. మరోసారి ఇప్పటినుంచే ప్రతి దమ్మిడీ భద్రంగా ఖర్చు పెట్టకపోతే చాలా ప్రమాదమనిపించేది.

ఉద్యోగం పోయిన మూడోనాడు శ్రీరాములు ఇంటికి వచ్చాడు. "నిన్ననే మూడు వందల జీతం మీద కొత్తవాణ్ణి వేశారు. వాడి ఫోజు భరించలేక చస్తున్నాం!" అన్నాడు.

"ఓహో, అట్లాగా?" అన్నాడు కోటేశ్వర్రావు నిర్లిప్తంగా. కాని, లోపల అతని మనస్సు రోదిస్తోంది. తన భార్య అన్నమాట నిజమై ఉండాలి. తన పని వాళ్ళకి నచ్చకే తీసేశారు. డబ్బు లేదన్నది సర్వాబద్ధం. తాను ఉద్యోగానికి పనికి రాడన్న భావం వాళ్ళ కెంతకాలం నుంచి ఉందో! కొత్తవాడిమీద నిజంగా వాళ్ళకు చాల గొప్ప అభిప్రాయం ఉండాలి. మళ్ళీ ఆలస్యమైతే వాడు రాడేమో అని నెలకాక పూర్వమే తనకు ఉద్వాసన చెప్పారు! తానింత పనికిమాలినవాడినైతే ఇంకొకరిని మాత్రం ఉద్యోగం ఇమ్మని అడిగేదెట్లా? ఉద్యోగాలిచ్చే వాళ్ళకి తానెట్లా కనిపించేదీ తెలిస్తే బాగుణ్ణు అనుకున్నాడు కోటేశ్వర్రావు. కాని అటువంటి జ్ఞానం ఎవరికి సాధ్యమవుతుంది?

దీనితోబాటు కోటేశ్వర్రావుకు తన నిరుద్యోగం గురించి ఇతరులేమనుకుంటున్నారో తెలియదు. మనని ఎరిగున్న వాళ్ళలో మనకు నిజంగా ఆసరాగా ఉండే వాళ్ళెందరో ఆపత్సమయంలోగాని తెలీదు. చాలామంది అతని ఉద్యోగం పోవడం గురించి "ఓహో. అట్లాగా?" అన్నారు. ఈ వార్త వాళ్ళ జీవితాలకు ఏ విధంగానూ సంబంధించినది కానట్టు.

కొందరుమటుకు సలహాలిచ్చారు, వీరిని కలుసుకోమనీ, వారిని కలుసుకోమనీ, ఈ ఉద్యోగానికి దరఖాస్తులు పెట్టమనీ. కోటేశ్వర్రావు అడ్డమైన ఉద్యోగాలకి దరఖాస్తులు పెట్టాడు. కొందరు "నువ్వుండు, నీకు క్షణంలో ఉద్యోగం దొరికేట్టు నేను చూస్తాను" అని కూడా అన్నారు. కాని వాళ్ళు చూడలేకపోయినారనుకోవాలి.

జూన్ మాసం గడిచింది. జూలై కూడా వెళ్ళింది. ఆగస్టు వచ్చింది. స్వాతంత్ర్య దినం నాడు కోటేశ్వర్రావు సర్వస్వతంత్రుడై ఉన్నాడు.

తన ఉద్యోగం పోయిననాడు అంత అనాలోచితంగా మాట్లాడిన భార్య ఈ కొద్ది నెలల్లో ఎట్లా మారిపోయిందో చూసి కోటేశ్వర్రావు ఆశ్చర్యపడ్డాడు. కోటేశ్వర్రావు కంటె కూడా ఆమె దారిద్ర్యాన్ని శీఘ్రంగా ఆమోదించింది. పాలూ, నెయ్యీ, కూరలూ, వేణ్ణీలూ మొదలైనవి తగ్గించేసింది. చేతిలో ఉన్న డబ్బు తరిగిపోతోంది. ఆంధ్ర రాష్ట్రం కోసం దీక్షపట్టి నిరశనం చేసిన పొట్టి శ్రీరాములు తన శరీరపు కొవ్వు కండరాలమీద జీవించినట్టు కోటేశ్వర్రావు కుటుంబం తనను తానే ఆహుతి చేసికోసాగింది.

మార్చిలో పిల్లల చదువులు అయిపోయి కొంత ఖర్చుతగ్గేనాటికి బరువు కొంత దిగితే కలిగే ఆనందాన్ని కూడా కోటేశ్వర్రావు అనుభవించే స్థితిలో లేడు. అందరి బట్టలు ఏనాడో చిరుగులు పట్టాయి. కొత్త బట్టలు లేవు. ఇంట్లో తమ అవసరాలకు మించిన సామానున్నట్టు తెలుసుకొని కోటేశ్వర్రావు భార్య క్రమంగా అమ్మసాగింది. వాటిని కొన్నవాళ్ళు చాలా లాభసాటి వ్యాపారం చేసుకున్నారనీ, కోటేశ్వర్రావు దారిద్ర్యం వాళ్ళకి – కళేబరాలు గద్దలకు లాభించినట్టు – లాభించిందనీ తెలియజేయటానికి సంతోషిస్తున్నాను.

అన్నిటితోబాటు కోటేశ్వర్రావుకు, భార్యకు, పిల్లలకు మధ్యగల సంబంధాలు కూడా నిరుద్యోగ వ్రతానికి ఆహుతి కాసాగాయి. పిల్లలకిప్పుడు కోటేశ్వర్రావంటే తమకు కావలసినవి తెచ్చి పెట్టేవాడు కాడు. తల్లంటే వంటింట్లోకి పిలిచి రకరకాల వస్తువులు వొద్దనేదాకా మెక్కబెట్టే మనిషి కాదు. కోటేశ్వర్రావు కూడా పిల్లల్ని చూసి ఒక్కసారి ఆశ్చర్యపడేవాడు. "ఏట్లో పడ్డవాళ్ళన్నా మిగిలినవాళ్ళ విషయం మానేసి తాము ఒడ్డుకు చేరే సంగతి ఆలోచిస్తారు. కాని ఈ జీవితంలో భార్యాబిడ్డలు అట్లాకాదు. వీరు మారుమాటాడకుండా నాతో చస్తారుకాని నన్ను విడిచిపోరు" అనుకునేవాడు.

జీవితమే దూరమైపోతున్నట్టు కనిపించింది కోటేశ్వర్రావుకు. ఉద్యోగం పోయిన కొత్తలో తేదీలు లెక్కపెట్టేవాడు. తరువాత నెలలు లెక్కించాడు. ఇప్పుడు నెలలక్కూడా అర్థం లేకుండా పోయింది. రైలు పట్టాల పక్కన నిలబడితే దగ్గిర పట్టాల మధ్య గీతలూ, అడ్డ చెక్కలూ, పట్టాల తాలూకు ఫిష్ ప్లేట్లూ కనిపిస్తాయి. దూరం పోయిన కొద్దీ ఈ వివరాలు తెలీవు. అవును, జీవితం అతనికి దూరమైపోతున్నది.

ఒకనాడొక పెద్ద మనిషి కాఫీ హోటల్లో సుష్టుగా భోంచేసి బయటికి వస్తూ చటుక్కున ఆగిపోయాడు. ఆయన కళ్ళకు విచిత్రమైన ఆకారం ఒకటి కనిపించింది. ఆ ఆకారాన్ని కోటేశ్వర్రావుగా గుర్తించి ఆ పెద్దమనిషి ఆగి "ఏమిటిది?" అన్నాడు.

కోటేశ్వర్రావు ఏమీ అనలేకపోయాడు.

"జబ్బు చేసిందా?"

"ఒకటే జబ్బు. నాలుగు రోజులుగా ఇంట్లో అందరం పస్తే!" కోటేశ్వర్రావు మొహానికి చినిగిన చొక్కా అడ్డం పెట్టుకునే పాటి మానవత్వం ఇంకా మిగిలినందుకు కోటేశ్వర్రావును మనం అభినందించుతాం.

"ఇదిగో!" అన్నాడు పెద్దమనిషి అంతా విని. ఒక రూపాయి తీసి ఇస్తూ, "నేను బుధవారం మళ్ళీ వస్తా. అప్పుడు కలుసుకుంటా. ఇల్లెక్కడ?"

పెద్ద మనిషి రాసుకున్నాడు.

ఆయన బుధవారం రావటం పడలేదు. శుక్రవారం వచ్చాడు. కాని పని తొందరలో కోటేశ్వర్రావు మాట జ్ఞాపకం లేదు.

రెండు నెల్లు గడిచాయి. ఆ పెద్దమనిషి ఈసారి జ్ఞాపకం పెట్టుకొని కోటేశ్వర్రావిచ్చిన ఎడ్రసుకు వెళ్ళాడు. కోటేశ్వర్రావు కుటుంబం ఆ ఇల్లు వదిలి పోయింది.

"ఎక్కడికి చచ్చారో నాకు మాత్రం ఏం తెలుసు. మూడు నెల్ల అద్దె ఎగ్గొట్టి, గెంటిస్తేగాని బయటకు పోలేదు. కూరలవాళ్ళకి, పాలవాళ్ళకి, అందరికీ బాకీలు పడ్డాడు. చెప్పలేక చస్తున్నా. ఇంతమంది డబ్బు తిన్నాక ఇంతమంది ఉసురు తగలకుండా ఉంటుందా?" అన్నాడు ఇంటి యజమాని.

మొదటి ముద్రణ: విశాలాంధ్ర, 1 అక్టోబర్ 1953